

EL NOU PARADIGMA EN LA INTERPRETACIÓ DE PLATÓ*

Giovanni REALE

1. Els paradigmes i les revolucions científiques a l'evolució de la ciència

Hem arribat a un moment dins dels estudis platònics on potser es pot dir que ja no és possible una plena i adequada interpretació de Plató sense una consciència crítica dels fonaments i els cànons en què s'ha basat històricament la seva interpretació, i de les conseqüències que se'n deriven.

Per fer això és possible seguir dues vies: a) seguir els cànons de l'hermenèutica, tal com l'ha elaborada *Gadamer*, o b) seguir les pautes dels estudis contemporanis sobre l'epistemologia, la història de la ciència i, en particular, les contribucions de *Kuhn*.

D'entrada, sembla que seria més oportú seguir el cànon de l'hermenèutica de *Gadamer* que correspon a les ciències espirituals, mentre el cànon de *Kuhn* correspondria a les ciències naturals i exactes. En realitat, si examinem els fets es veu que aquesta impressió no és exacta.

En primer lloc es podria demostrar que molts conceptes de *Gadamer* tenen coincidències precises amb conceptes de *Kuhn*, tot i que expressats en termes de cultures diferents. Jo he pogut adonar-me'n en sis anys consecutius d'estudis sobre aquests dos autors, que he conduït en recerques i cursos universitaris, paral·lelament als meus cursos de Filosofia Antiga.

En segon lloc els estudis sobre Plató han arribat a un grau de refinament i precisió excepcionals que no són en el seu gènere inferiors al nivell de les ciències naturals. Ja a la fi dels anys vint *Jaeger* escrivia: *la idea de la interpretació filològica en el sentit modern de la paraula s'ha format al voltant de Plató.* (...)

*. Conferència pronunciada a la Societat Catalana de Filosofia el 18 de desembre de 1990. Resum i traducció de Sergi Mas; revisió de Ferran Sáez.

Certament, davant d'aquest fet, algú es podrà preguntar ¿I què es pot encara descobrir en un filòsof que ha estat tan estudiat?, ¿com és possible una nova interpretació? Doncs bé, a mi em sembla que ha estat exactament al contrari: precisament aquesta intensa activitat científica i el seus resultats ens han col·locat avui en la millor situació per guanyar una nova visió de Plató, per motius que explicaré.

El meu punt de partença seran els conceptes de paradigma i revolució científica elaborats per Kuhn al seu llibre *L'estructura de les revolucions científiques*.

Paradigma és el conjunt d'aquells trets i elements que constitueixen la base mateixa sobre la qual es fonamenta la coherència de les ciències. Aquests elements base consisteixen en una particular manera de mirar l'objecte al que es dirigeix la recerca i en una manera d'aplicar els conceptes científics. En aquest sentit, els paradigmes constitueixen aquelles conviccions que són els punts bàsics de la ciència en un determinat moment i que en forneixen els models per a la formulació de problemes i per a la recerca de solucions. (...) Els paradigmes s'imposen com a unitat de mesura i tenen una funció regulativa i dinàmica.

L'altre concepte base proposat per Kuhn és el de revolució científica. Abans es creia que l'evolució de les ciències era de caire acumulatiu. Kuhn, en canvi, demostrà que el desenvolupament acumulatiu es dona només dins un període de temps en el qual un paradigma preval, i només dins l'àmbit d'aquest. En realitat, les més significatives innovacions es realitzen mitjançant autèntiques revolucions científiques que consisteixen en canvis de paradigma. Si considerem l'exemple més conegut, aquest consisteix en la substitució del paradigma geocèntric per l'heliocèntric.

Les revolucions científiques arriben en un moment en què el paradigma dominant ha deixat de funcionar adequadament, de la mateixa manera que les revolucions polítiques. Cal dir que el canvi de paradigmes suposa la presa de posicions i de perspectives prohibides a l'interior del paradigma dominant, com les revolucions polítiques porten a la creació d'institucions prohibides per aquelles institucions que es vol canviar. I, finalment, un altre paral·lelisme entre les revolucions científiques i les revolucions polítiques és la manca d'un criteri superior absolut per jutjar les diferències entre paradigmes. (...)

Resumint, el pas d'un paradigma a l'altre implica doncs un període de crisi de les ciències, una fase extraordinària a la que segueix una fase novament «normal.» (...)

Finalment, convé insistir en el fet que els científics tenen una gran resistència a canviar de paradigma ja que això suposa un canvi total en la seva concepció de la ciència i en la seva activitat.

2. Els tres paradigmes en la història de la interpretació de Plató

Després de les premisses fetes, serà fàcil comprendre els punts fonamentals de la nostra exposició.

A la història de les interpretacions platòniques hi ha tres paradigmes: 1) el paradigma *neoplatònic* que va durar prop d'un mil·lenni i mig, 2) el paradigma *modern* de començaments del XIX i que es torna dominant per

un segle i mig, i 3) aquest nou paradigma proposat per *l'escola de Tubinga* a finals dels anys cinquanta i començaments dels seixanta, tot i que hi ha anticipacions. Aquest paradigma ha estat recollit per mi, fundat sobre bases epistemològiques i recolzat amb nous arguments.

Farem ara uns breus comentaris sobre aquests dos paradigmes, per centrar-nos en el nostre tema, que és el nou paradigma.

El paradigma neoplatònic consistia en una lectura de Plató en clau al·lègòrica, mètode molt corrent a l'antiguitat. Començat amb els comentaris a Homer, s'havia imposat en Filó, amb la seva interpretació de la Bíblia i, en particular, del Pentateuc; els neoplatònics l'havien estès dels poemes i els himnes religiosos al propi Plató.

A partir d'aquest criteri cercaven en Plató mateix tot allò que s'havia anat consolidant des de Plató fins als mateixos neoplatònics. Per tenir una idea d'aquest mètode es pot llegir els comentaris de Procle on aquest mètode es porta fins als seus límits. El mètode continuà a Bizanci i, posteriorment, a la Itàlia del Renaixement, i ha tingut seguidors fins a l'Edat Moderna.

El paradigma modern ha estat creat per *Schleiermacher* a la *Introducció* a la seva gran traducció de quasi tot Plató. Aquest paradigma, elimina tota la tradició platònica com un afegit i considera els diàlegs autàrquics, és a dir, autosuficients. *Schleiermacher* arriba fins i tot a dir que tot allò que Aristòtil diu de Plató es pot trobar en els diàlegs. Això és la negació més radical d'un fet que pel nou paradigma era un contrafet. L'Edat Moderna es va reconèixer en aquest paradigma i va considerar com a veritablement científic interpretar Plató «*sola scriptura*».

El problema més delicat aparegut era aquest: només amb els diàlegs platònics no s'assoleix una unitat del pensament platònic, ni un quadre sistemàtic satisfactori. (...) Es va poder resoldre aquestes dificultats introduint la interpretació genètica, és a dir, cercant d'establir una evolució que expliqués les diferències de perspectiva que es troben en els diversos diàlegs.

Però el criteri no ha funcionat: el *Timeu* que és certament una obra tardana, confirma precisament allò que amb els cànons evolucionistes es tractava d'eliminar. Recentment s'ha demostrat, a més a més, que els criteris que havien estat utilitzats per estructurar l'evolució, basats en el contingut com a cànon hermenèutic no valen per a Plató, perquè ell no posava per escrit allò que anava descobrint sinó que presentava els continguts als diversos diàlegs segons els personatges i la seva capacitat de recepció. Per tant, un diàleg amb un deuterogonista de poc esperit escrit després d'un altre on el deuterogonista en té més, conté necessàriament menys en proporció.

S'ha arribat, tanmateix, seguint el mètode genètic, a exposar Plató presentant, simplement, el contingut dels diàlegs i s'ha fet fins i tot en manuals. Això significa que basant-se en el criteri genètic no es guanya gaire i no s'assoleix allò que més interessa: la possibilitat de decidir quins són els nuclis doctrinals centrals del pensament platònic.

Un altre criteri que alguns han tractat de seguir és el de llegir Plató en clau problemàtica, aporètica i fins i tot anti-sistemàtica. Però negar que en una obra com la de Plató, una de les més riques, no hi hagi una unitat, significa en realitat atribuir a l'autor interpretat una mancança que constitueix

més una deficiència de l'interpret i dels seus mètodes, que un caràcter del propi autor interpretat.

Només a mena d'exemple esmentarem aquells intèrprets que han cregut trobar la unitat de Plató no als escrits, sinó a la seva vida, en clau política o psicoanalítica. Però això només postposa els termes del problema sense resoldre'ls.

Igualment recordem també el mètode seguit per molts que cerquen d'indicar quina hauria d'ésser la unitat de Plató en allò que era precisament el seu propi *credo* teòric i que, com a tal, tenia poc a veure amb Plató. Recordem, per exemple, les interpretacions dels neokantians, dels hegelians, o dels existencialistes. Òbviament no em refereixo a les valoracions teòriques que es poden fer de Plató; qui estudia filosòficament Plató té també interessos teòrics i no només històrics. Em refereixo més aviat a la indeguda introducció de categories teòriques modernes o contemporànies per explicar aquella unitat o aquelles línies de sistema que no es troben en els diàlegs o que no tenen confirmació en les paraules de Plató. Per ésser històricament creïble i acceptable, aquestes categories han de tenir fonaments històrics o almenys un adequat valor hermenèutic.

Resumint, i com a conseqüència de tot això, el paradigma modern de l'autarquia dels diàlegs ha anat perdent paulatinament la seva funció dinàmica i s'ha anat empobrint quasi completament.

3. Principis anticipadors del nou paradigma

Han estat sobretot les *doctrines no escrites* redescobertes, reestudiades i reconstruïdes les que han enfonsat el paradigma tradicional posant-lo en una crisi irreversible. Deixant de banda un seguit d'exemples, em concentraré en dos estudiosos que han previst aquesta crisi quan encara no eren madurs els temps.

El primer és L. Robin el qual, en el seu llibre *La théorie platonicienne des Idées et des Nombres*, havia ja reclamat l'atenció sobre el fet que seria més correcte interpretar Plató a la llum del platonisme que no pas a la dels filòsofs moderns, i precisament per defensar aquesta tesi va reexaminar tots aquells textos que demostraven l'existència d'una «doctrina no escrita».

L'altre exemple, força desconegut, és Nietzsche el qual, precisament discutint la interpretació de Schleiermacher, subratllava el fet que l'obra de Plató no era autònoma perquè presuposava les lliçons de l'Acadèmia (...) (*Gesammelte Werke*, 4. Band. Musarion Ausgabe, München, p. 370). Però els temps no estaven encara madurs per a aquest canvi de paradigma. El mateix Robin no va saber portar fins al final les seves intuïcions.

4. El nou paradigma i la recuperació de la tradició indirecta

A partir del que s'ha dit s'entén que el problema consisteix en recuperar aquella tradició indirecta que no sols afirma expressament que Plató va professar *doctrines no escrites* («*agrapha dogmata*») sinó que ens diu en què consistien, tot i que de manera sumària i amb alguna llacuna.

S'imposa un aclariment previ. La tradició indirecta que ens refereix no-

tícies sobre les doctrines que Plató professava oralment, és ben diferent a la tradició que es lliga a la història posterior del platonisme. En altres termes, a la tradició indirecta són ben diferents les coses que els deixebles directes de Plató deien del mestre que les coses que els propis deixebles deuien, repensant teòricament aquestes doctrines, sigui desenvolupant-les, sigui refutant-les, com feia Aristòtil. (...)

5. Els autotestimonis de Plató

Arribats a aquest punt, convé recordar el grandios autotestimoni del *Fedre*, retornat a primer pla, i avui el centre de vives discussions. Filòsof, diu Plató, és aquell que no posa per escrit les coses de més vàlua. Resumint: és filòsof aquell qui posseeix un plus respecte a allò que ha posat per escrit. (276e, 278a)

Tots els escrits de Plató que ens han arribat complets, no són l'*opera omnia* de Plató. Manca allò que va escriure a les ànimes dels homes que jutjava escaients. Manca, en altres paraules, la dimensió oral que Plató considerava l'únic mitjà adequat per comunicar aquelles veritats últimes que per ell eren les coses més importants. Per qui tingui encara dubtes Plató trenca tota possibilitat de discussió, escrivint a la *Carta VII: Sobre aquestes coses no hi ha un escrit meu ni n'hi haurà mai cap* (341c). Davant d'aquestes afirmacions no hi ha cap sortida pels seguidors del vell paradigma. De fet, 1) o es nega l'autenticitat de la *Carta VII* com ha fet *Cherniss*; 2) o bé es tracta de donar un significat particular al terme *syngamma* amb el que Plató indica allò escrit. Però aquesta via no té sortida. No és possible de cap manera dir que un diàleg platònic no és un *syngamma* ja que, de fet, *syngamma* vol dir tot escrit que no està en vers, i els diàlegs no estan en vers. A més, molts antics han indicat els diàlegs platònics precisament amb el terme *syngammata*. Finalment, ha estat destacat darrerament el fet que Plató, lluny d'entendre per *syngamma* la forma restringida d'escrit o compendi doctrinal, usa aquest terme no sols per indicar l'escrit en prosa en general, sinó qualsevol forma d'escrit (i això ho fa precisament a *Les Lleis*).

6. Per què Plató no ha volgut escriure les veritats últimes i en canvi ha permès als seus deixebles escriure-les

Es podria fer una objecció, almenys *ab extrinseco*, contra el nou paradigma: com és possible donar crèdit als testimonis indirectes des del moment en què Plató va rebutjar a tots aquells que havien intentat escriure sobre les doctrines no escrites? (...) Cal tenir present en primer lloc que sobre les doctrines no escrites devien circular molts escrits. Aquells als quals es refereix Plató a la *Carta VII* eren escrits del tirà Dionís de Siracusa, que després d'haver escoltat d'ell només una lliçó, va compondre un tractat sobre les coses de més vàlua per a Plató. En canvi els documents que ens han arribat no pertanyen a aquests aventurers, sinó als seus millors deixebles, *Aristòtil* i els seus amics. (Això es veu a 341b, 344d i 345b).

Els deixebles de Plató vivien ja immersos en una nova cultura que en-

tenia l'escriptura com a mitjà de comunicació de tot el saber sense cap distinció de contingut. Plató, en canvi, va restar amb un peu a l'esfera de la vella cultura oral, i amb l'altre a la nova cultura de l'escriptura. D'una banda deixeble de Sòcrates, potser el màxim exponent de la cultura de l'oralitat, i de l'altra escriptor d'extraordinària vàlua, Plató cercà de combinar a la seva manera les dues formes de cultura.

Nosaltres, que vivim avui en una època en què la cultura de l'escriptura es troba en crisi davant la cultura de la imatge, podem per analogia de situació històrica entendre'l millor que ahir.

Les coses de més vàlua que Plató no posava als escrits no impliquen discursos llargs i complicats: són breus i fàcils de recordar. Com diu ell mateix: *No hi ha perill d'oblidar-se d'aquestes coses una vegada que han estat ben compreses per l'ànima, ja que es redueixen a brevíssimes proposicions* (344d).

7. *Les veritats últimes són difícils, però no inefables*

Naturalment es podria sospitar que Plató pensés que l'objecte de les doctrines no escrites, és a dir, el BÉ-U no podia escriure's perquè era verbalment incomunicable. Però, si la inefabilitat del Principi suprem fou efectivament sostinguda pels neoplatònics, no deixa d'ésser veritat que aquesta no fou la posició de Plató: el Principi suprem és per Plató definible i la definició és comunicable.

Els estudis més recents han deixat fora de discussió el fet que a la *Reública* Plató no defineix l'essència del Bé, sinó que només en dóna una imatge. Però a la conclusió del llibre setè diu que no és filòsof qui no coneix l'essència del Bé i no sap «separar» la idea del bé de les altres idees (Cfr. 534b-d).

Pel que fa a la inefabilitat del Principi primer, diu Plató a la *Carta VII* que les coses últimes no poden ser dites com les altres coses (347c), ni tampoc són comunicables per la majoria, sinó que demanen una llarga preparació. (...)

La manca d'èxit que va tenir una coneguda conferència pública a la qual acceptà de comunicar les seves doctrines no escrites, varen confirmar encara més la seva convicció de la inutilitat de la comunicació amb la majoria.

8. *Dos llenguatges: explícit i al·lusiu*

(...) En els seus escrits Plató ha utilitzat dos llenguatges: A) un explícit i clar per aquelles coses que podien ser comunicades fins i tot a la majoria, i B) un al·lusiu, irònic, que deixa entendre només per signes, i que parla a qui ja coneix les doctrines no escrites. *Gaiser* ha escrit: *es pot aplicar als diàlegs platònics allò que Heràclit ha dit del Déu de Delfos: «no afirma ni nega però deixa entendre per signes»*. Jo trobaria encara més eficaç i emblemàtic allò que digué Èsquil a l'*Agamenó* (v. 39): «parlo pel qui sap, pel qui no sap callo».

Rellegits amb aquesta òptica els textos de Plató esdevenen d'una extraordinària riquesa.

Les al·lusions es donen quan el joc no s'exhaureix en si mateix, sinó que mira un altre. I els diàlegs de Plató miren a l'altre de l'oralitat dialèctica, amb una habilitat artística sorprenent.

Donem un exemple eloqüent: Plató a la *República* no defineix el Bé però diu que en coneix l'essència, i a la fi de la il·lustració de la seva imatge dóna un pas cap a les doctrines no escrites proporcionant alguns trets tècnics del Bé i tot just a continuació escriu: *I Glaucó molt còmicament diu: «Apol·lo quina divina superioritat» (Rep. 609b-c).*

Els pitagòrics utilitzaven precisament Apol·lo per indicar l'U «a-pol·lon: *alfa* privativa i *pol·lon* el molt». Si tinguéssim temps podríem examinar moltes d'aquestes al·lusions. El que vull destacar és que, des del punt de vista històrico-hermenèutic, són només les doctrines no escrites les que ens poden preparar per entendre aquest llenguatge al·lusiu de Plató.

9. Conclusions

Fins i tot sense les doctrines no escrites els diàlegs han parlat a la humanitat perquè són els escrits filosòfics més rics de l'antiguitat. La *Teoria de les idees* era considerada el vèrtex. En canvi, per damunt de les idees Plató hi posava la *Teoria dels Principis*. Tanmateix les idees han alimentat tot un vessant del pensament occidental. Això es podria dir encara més de l'U: tot el neoplatonisme seria impensable sense la doctrina de l'U i sense els pressupòsits de les doctrines no escrites, i el mateix *Hegel* deia: *Tota la filosofia no és res més que l'estudi de les determinacions de la unitat.*

Finalment, podem dir, doncs, que les doctrines no escrites responen a la petició de Leibniz: *Si algú reduís Plató a sistema aquest donaria un gran servei al gènere humà.* Doncs bé, aquest no és cap intèrpret particular que es basi en una intuïció especial, sinó aquell intèrpret que es basa en la tradició indirecta de les doctrines no escrites. Resumint: la clau que permet obrir aquella porta, que en el passat es va considerar que no es podia obrir, i és avui oberta, són les doctrines no escrites. El *Parmènides*, per exemple, considerat per molts irresoluble, esdevé claríssim.

En conclusió, tot això que hem dit no és una interpretació especulativa sinó una interpretació basada en una convicció històrica, el guany que es fa en recuperar aquella mediació entre estranyesa i familiaritat, passat i present, l'altre de nosaltres i nosaltres i que ens fa entrar en el just cercle hermenèutic. Aquesta és, al nostre parer, la manera autèntica de reconquerir tot Plató.